

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Теличко Наталія Вікторівна

м.Мукачеве

У статті обґрунтовано сутність системного підходу. Визначено основні ознаки системи. Конкретизовано проблеми різного ієрархічного рівня, що виступають об'єктом системного аналізу формування педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи. Акцентовано увагу на характеристиці однієї із ознак системи, що визначає особливість реалізації системного підходу – розчленованість на компоненти.

Ключові слова: система, системний підхід, системний аналіз.

Постановка проблеми. Революційні перебудови, що відбулися у ХХ столітті практично в усіх сферах людської діяльності, поповнилися і “системною революцією” [8, с. 7], що відбулася, зокрема, у свідомості людини. Під тиском практичних проблем почав змінюватися стиль мислення, відбувається трансформація наукового пізнання дійсності. Сформувалося системне мислення як більш високий рівень відображення у свідомості закономірностей і зв'язків об'єктивного світу. Похитнулися раніш непорушні засади емпіризму, з його чуттєвим сприйняттям проблемних ситуацій і логічними умовиводами. Системність перейшла у розряд прагматичних категорій у вигляді реально діючих виробничих, технічних, комунікаційних, освітніх та інших систем. Сприйняття і розумне використання величезних потоків різномірної інформації, що стосуються багатьох аспектів життєдіяльності людини (в тому числі й у сфері здобуття професії), потребують систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу встановити, що на основі теоретичних надбань науковців, у дослідженнях котрих розкривається сутність системного підходу, розвивається новий науковий напрям – системологія. Так, у фундаментальних наукових працях О.Новікова, Г.Щедровицького, Е.Юдіна обґрунтовано філософсько-методологічні засади системного світосприймання. У дослідженні І. Блауберга проаналізовано процеси становлення і розкрито сутність системного підходу [1]. Підкреслює органічний зв'язок системного підходу з методологією С.Гончаренко, розглядаючи його як напрямок у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження і конструювання складних за організацією об'єктів як систем [4, с.305].

Н.Гузій узагальнює, що наукова цінність системного підходу полягає у відображенні світоглядного рівня дослідження, оскільки саме цей підхід є універсальним методом пізнання, технологією дослідження, що протиставляє стихійності, суб'єктивізму, створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків [5].

Мета статті полягає в тому, щоб конкретизувати особливості застосування системного підходу для формування педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи.

Викладення основного матеріалу. Одна з перших спроб системного осмислення дійсності на сучасному рівні пізнання відноситься до 20-х років минулого століття і знайшла відображення у фундаментальній праці А. Богданова, котрий передбачав появу системного аналізу [2, с.5]. У середині ХХ ст. на Заході зароджується новий напрям, що отримав назву системного підходу, а на основі інтегра-

ції останніх наукових досягнень відбулося створення теорії систем. Таким чином, “системний рух” у наукознавстві завершився оформленням самостійної галузі знань – системології, або загальної теорії систем [5].

Передбачалося, що результати наукових досліджень системологів сприятимуть появі такої системи, за допомогою якої людство нарешті отримає універсальний ключ до розуміння законів розвитку природи і суспільства. Однак виявилось, що загальна теорія систем не здатна розширити горизонт прогнозу соціальних і природних процесів і надати фахівцю-практику апарат обґрунтування рішень у реальних ситуаціях. Разом з тим, заклик до системності ознаменував перехід від одномірної до принципово нової – багатомірної наукової парадигми (з грець. *paradeigma* – приклад, зразок), що означає ієрархічну організацію наукових досліджень, коли спеціальні науки виступають первинним підґрунтям глибинного вивчення окремих аспектів проблеми, а системні дослідження – координуючим шаром всебічного (комплексного) дослідження всієї проблеми загалом. Тому системний підхід вважають новим надбанням науки у ХХ столітті [8, с.9].

Становлення системного підходу в наукових дослідженнях, що відбулося у 60-х роках ХХ ст., зумовило появу якісно нового етапу розвитку методології наукового пізнання. Основна ідея системного підходу полягає у вивченні об'єкта як цілого, що складається з різних взаємопов'язаних елементів, упорядкованого та складно організованого.

Головними ознаками системи визначають наявність:

- *структури*, яка відображає її певну внутрішню організацію з окремих компонентів;
- *зв'язків*, за допомогою яких відбувається взаємодія компонентів системи між собою, і тому вона розглядається як певна структурно-функціональна цілісність;
- *комунікативних властивостей*, що сприяють взаємодії системи з навколишнім середовищем, іншими суперсистемами та суб'єктами.

Погоджуючись з таким розумінням системного підходу, С.Сисоева розглядає структуру системи як закономірні стійкі зв'язки між її складовими, що відображають “просторове та часове розміщення компонентів і характер їхньої взаємодії” [7, с.46]. У світлі нашого дослідження особливої значущості набувають наукові пошуки А. Кузнєцової на предмет аналізу особливостей системного підходу у вітчизняній педагогіці 60-80-х років ХХ ст. [6].

Отже, реалізація системного підходу в процесі професійної підготовки студентів у вищій школі передбачає проведення ґрунтовного системного аналізу окремих компонентів, зв'язків і взаємозалежностей між ними, що відображає цілісність і функціональність системи.

У формулюванні узагальнених філософських концепцій системного аналізу, визначених на рівні останніх наукових досягнень, висуваються три імперативи системних досліджень у їх діалектичній єдності: домінування сутності проблеми над формальними методами її вирішення; конструктивності конфліктологічного бачення природи речей; безумовного пріоритету модельних методів дослідження над емпіризмом [8, с.11]. Таким чином, системний аналіз виступає не лише методом обґрунтування певних рішень, але й джерелом особливого знання, що формує комплекс-

сний світогляд дослідника, спрямовується на те, щоб допомогти йому розкрити багатоаспектну сутність досліджуваних явищ, і вже на цій основі прийняти вірне управлінське рішення як керівництво до дії.

Теорія системного аналізу, інтегруючи знання й методи гуманітарних і природничих наук, спрямована на формування у фахівців різного профілю широкого бачення реальних процесів, зосереджуючи їх увагу не на часткових елементах, а на закономірностях. Вона не нав'язує їм готових рецептів, а озброює знаннями, які вказують шлях до самостійного і творчого вирішення проблем у своїй практичній діяльності, і, найголовніше, надаючи мову міждисциплінарного спілкування, виступаючи засобом міжнаукової комунікації. Тому розуміння сутності системних концепцій так само необхідне, як і знання тонкощів професійної майстерності, що актуально у світлі нашого дослідження. Відтак об'єктом системного аналізу формування педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи виступають утилітарні проблеми різного ієрархічного рівня (від державного до особистого), пов'язані зі створенням нових і вдосконаленням (модернізацією) існуючих організаційних, технічних, технологічних, концептуальних, інформаційних, освітніх систем. До числа таких проблем відносимо:

- визначення стратегії розвитку освітньої системи вищої школи в напрямі формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя в період здобуття ним вищої освіти;
- планування розвитку системи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкової школи як складової загальної системи професійної підготовки вчителів у ВНЗ;
- обґрунтування способів комплексного вирішення глобальних і конкретних протиріч, що виникають у підготовці вчителів початкової школи і потребують вирішення з метою формування педагогічної майстерності у студентів;
- технологічне обґрунтування і проектування систем різного функціонального призначення (навчання фаховим дисциплінам, формування педагогічної культури, етики, деонтології, застосування навичок педагогічної техніки тощо), які в комплексі створюють систему формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкової школи;
- вдосконалення організаційно-технологічних структур навчального процесу в умовах використання нових педагогічних форм і методів підготовки студентів;
- вибір стратегії і тактики професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи з використанням педагогічних інновацій з метою формування у студентів педагогічної майстерності;
- розробка узагальненої моделі системи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкової школи, її апробація, удосконалення для цілеспрямованого впровадження в навчальний процес вищої школи.

Отже, узагальнюючи розуміння феномену "система" вченими-системологами, ми дійшли висновку, що в ході застосування системного підходу до формування педагогічної майстерності необхідно враховувати, що цей процес характеризується впорядкованістю зв'язків і відносин між складовими, компонентами, елементами, а також їх цілісністю, інтегративністю, що має певні особливості. Відношення частин до цілого знаходиться у складних взаємозв'язках: усяка зміна властивостей одного з елементів викликає зміну й інших компонентів, а, можливо, й усієї системи. Поява

нових зв'язків між елементами призводить до виникнення інтегративних властивостей окремих компонентів, тому важливою характеристикою будь-якої системи необхідно вважати виокремлення особливих системоутворювальних зв'язків [5, с.62].

Розкриваючи теоретичні основи системного аналізу, В.Новосельцев узагальнює різні тлумачення дефініції "система" (грец. *systema* – поєднання, складене із частин), які використовуються у сучасній науці, де це поняття визначається як: виклад науки у чіткій послідовності; поєднання декількох предметів, що діють за однаковими законами; множина елементів, що перебувають у взаємозв'язках між собою, утворюють певну цілісність, єдність (за довідково-словниковою літературою); сукупність різних функціональних одиниць, що взаємодіють між собою (біологічних, людських, машинних, інформаційних, природничих), яка пов'язана з середовищем і призначена для досягнення певної загальної мети шляхом певних дій над матеріалами, енергією, біологічними явищами і управління ними (за В.Вернадським); множина об'єктів разом із відносинами між ними та їхніми атрибутами (А.Холл, Р.Фейджин) [8].

Наведені визначення є типовими і відображають у тому чи іншому вигляді аристотелівське твердження, що ціле є дещо більше, ніж сума частин, кожна з яких визначається очевидною обмеженістю і неповнотою. Взаємозалежність системи і середовища, її неподільність і комплексність, надійність, стійкість, стабільність, життєздатність, довговічність та перспективність визначається шляхом виокремлення сукупності закономірно взаємопов'язаних компонентів (явищ, поглядів, знань, принципів) у певну структуру, з урахуванням зв'язків між ними та з макросередовищем, соціумом.

На сучасному етапі розвитку науки загальноприйнятими змістовими ознаками системи є її *розчленованість* на компоненти, які на основі взаємозв'язків утворюють певну цілісність. Розглянемо сутність однієї із ознак системи, що визначає особливості реалізації системного підходу – *розчленованість* на компоненти.

Відомо, що об'єкт характеризується розчленованістю, якщо існує можливість виокремити в ньому фіксоване число складових частин різного рівня, які позначаються узагальнюючим терміном «компоненти» (від лат. *componens* – складовий). У нашому дослідженні компонентами системи формування педагогічної майстерності є її структурні складові, які визначаються за допомогою певних характеристик, що демонструють багаторівневий принцип організації кожного з цих компонентів.

Поняттям "рівень" відображається оцінювальна характеристика аналізованого об'єкту чи процесу. Прийняття в системному підході концепції багаторівневого представлення досліджуваних об'єктів передбачає наявність комплексного багатоаспектного характеру постановки і вирішення проблем. Наприклад, у світлі нашого дослідження це рівні сформованості педагогічної майстерності взагалі, або кожного з її компонентів, зокрема.

За таких умов принциповим є положення про взаємозв'язок різних рівнів, що ґрунтується на висловлюванні Г. Гегеля, котрий відзначав: "... ми повинні розглядати природу як систему рівнів, кожен з яких необхідно витікає з іншого і є найближчою істиною того, з якого він брав початок" [3, с.56]. Таким чином, студент, який практично не володіє педагогічною майстерністю, відзначається найнижчим рівнем її сформованості (що в цифровому еквіваленті за 5-бальною системою оцінювання може позначатися 1-2 балами, або словесно характеризуватися як "незадовіль-

ний, низький рівень”). Якщо в процесі професійної підготовки майбутній учитель оволодіває азами, вміннями, навичками, практикою та досвідом використання педагогічної майстерності, то за певними показниками визначаються загальноприйняті вищі рівні (достатній, середній, високий), кожен з яких має свої ознаки, характеристики й оцінки (задовільно, добре, відмінно).

Однією з особливостей реалізації системного підходу до формування педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи було визначення кількості рівнів сформованості цього феномену у студентів. Оскільки в системному аналізі не ставиться завдання лише визначити фундаментальні рівні організації в досліджуваному об'єкті (N), відтак їх виокремлення здійснювалося на основі інтеграції рівнів сформованості педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи з вимогами до оцінювання навчальних досягнень студентів за Болонським процесом, згідно з яким виокремлюється 7 рівнів за шкалою ECTS і 100-бальною системою оцінювання.

Такий підхід узгоджується з теоретичними основами системного аналізу, де вказується, що за умови, коли $N = 7$, проведена рівнева стратифікація об'єкта дослідження є стійкою. За таких умов досліджувана модель відповідатиме загальноприйнятим нормам і можна сподіватися на отримання достатньо коректних результатів і обґрунтованих рекомендацій, упровадження яких у практику, швидше за все, не призведе до негативних наслідків.

Якщо $3 \leq N < 7$ (що спостерігається за умови 5-бальної, а, фактично, 4-бальної системи оцінювання, оскільки 1 і 2 бали – це оцінка «незадовільно»), то проблемна ситуація стратифікована недостатньо повно. Вірогідно, що в досліджуваному об'єкті пропущені деякі важливі рівні його організації, що в подальшому обов'язково впливатиме на обґрунтованість поданих рекомендацій. Може виявитися, що певні теоретичні висновки якби зависнуть у повітрі, спираючись на досить сумнівну і недостатньо вичерпну аксі-

оматику. Швидше за все, виникнуть труднощі в захисті й упровадженні наукових результатів.

Якщо $N < 3$, то проблема практично не стратифікована або стратифікована мінімально можливим чином. Оскільки внутрішній склад системи не буде повністю розкритим, тому таке дослідження не можна вважати в повній мірі системним.

В. Новосельцев звертає увагу на те, що основою цього правила є принцип семеричності, відомий ще з часів античності (сім днів тижня, сім музичних нот, сім кольорів радуги тощо). Згідно з цим принципом, можливості людини з одногочасного й узгодженого сприйняття спостережувальних явищ обмежуються семерівневим порогом. Явища, що представлені числом рівнів більшим семи, сприймаються і, відповідно, усвідомлюються погано, а явища, що стратифікуються менш ніж на три рівні, вважаються недовизначеними [8, с. 51].

Висновок. Таким чином, особливість системного підходу до структурування сформованості педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи полягає в тому, що в розробці загальної системи професійної підготовки студентів цього профілю важливим компонентом є водночас самостійна система формування у них професійної майстерності. У свою чергу одним із компонентів цієї системи є система оцінювання, у структуруванні якої враховувався порядок розмежування певних ознак сформованості педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи за сімома принципами семеричності, який застосовується в системному аналізі для стратифікації об'єкта дослідження.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо у науковому обґрунтуванні показників рівнів сформованості педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи та розробці спеціальних методик для визначення цих рівнів в оцінювально-цифровому еквіваленті.

Література та джерела

1. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Изд-во “Наука”, 1973. – 270 с.
2. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука) / А.А. Богданов; у 2-х кн., кн. 2. – М.: Экономика, 1989. – С. 5.
3. Гегель Г.В.Ф. Сочинения / Г.В.Ф. Гегель; том II. – М. – Л., 1934. – С. 56.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Гузій Н.В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 – “теорія і методика професійної освіти” / Наталія Василівна Гузій. – К.: КПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 577 с.
6. Кузнецова А.Г. Системный подход в отечественной педагогике 60-80-х годов XX века / А. Г. Кузнецова. – Хабаровск: Изд-во ХГПУ, 2000. – 250 с.
7. Сисоева С.О. Проблемы непрерывной професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С.О. Сисоева, І.В. Соколова / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, МОН, Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. – К.: Вид. Дім “ЕКМО”, 2010. – 362 с.
8. Теоретические основы системного анализа / В.И. Новосельцев, Б.В. Тарасов, В.К. Голиков, Б.Е. Демин; под. ред. В.И. Новосельцева. – М.: Майор, 2006. – 592 с.

В статье обоснована сущность системного подхода. Определены основные признаки системы. Конкретизированы проблемы различного иерархического уровня, выступающие объектом системного анализа формирования педагогического мастерства будущих учителей начальной школы. Акцентировано внимание на характеристике одного из признаков системы, определяющего особенность реализации системного подхода – расчлененность на компоненты.

Ключевые слова: система, системный подход, системный анализ.

In the article the essence of the systems approach is grounded. The main features of the system are defined. The problems of different hierarchical levels, which are the object of systematic analysis of pedagogical skills of primary school teachers, are concretized. Attention is focused on the characterization of one of the characteristics of the system, which defines feature of a systematic approach – dissection into components.

Key words: system, systematic approach, systematic analysis.